

EL MEGALITISME I EL VAS CAMPANIFORME A LES CONQUES DEL SEGRE I DE L'ALT LLOBREGAT

Miquel CURA - MORERA

Podem establir dos aspectes principals en la problemàtica del megalitisme en aquestes comarques pirinenques:

A) L'un correspon als problemes de tipologia megalítica.

B) L'altre aspecte, a l'anàlisi d'algunes de les peces que apareixen en els aixovars dels sepulcres megalítics, més concretament a la ceràmica de tipus campaniforme.

C) Finalment, problemes d'associació i evolució del megalitisme.

A) PROBLEMES DE TIPOLOGIA MEGALÍTICA.

L'estudi dels sepulcres megalítics a les comarques de l'Alt Urgell, les Nogueres, Solsonès i Bergadà, ens permet d'identificar tres grans tipus de sepulcres:

- Les falses galeries cobertes.
- Les cambres pirinenques o dòlmens simples.
- L'ample món de les cistes en les seves varietats.

Les **falses galeries cobertes** són els tipus més espectaculars dels sepulcres megalítics d'aquestes comarques, a causa de llur monumentalitat. Aquests, molt abundants en la zona costera catalana, es presenten escadussers en les terres de l'interior, d'on sols en coneixem pel moment cinc exemplars (Tavertet, Folgueroles, L'Estany, Llovera i Llanera), i d'ells el de Puig Rodó, a l'Estany, és d'atribució dubtosa.

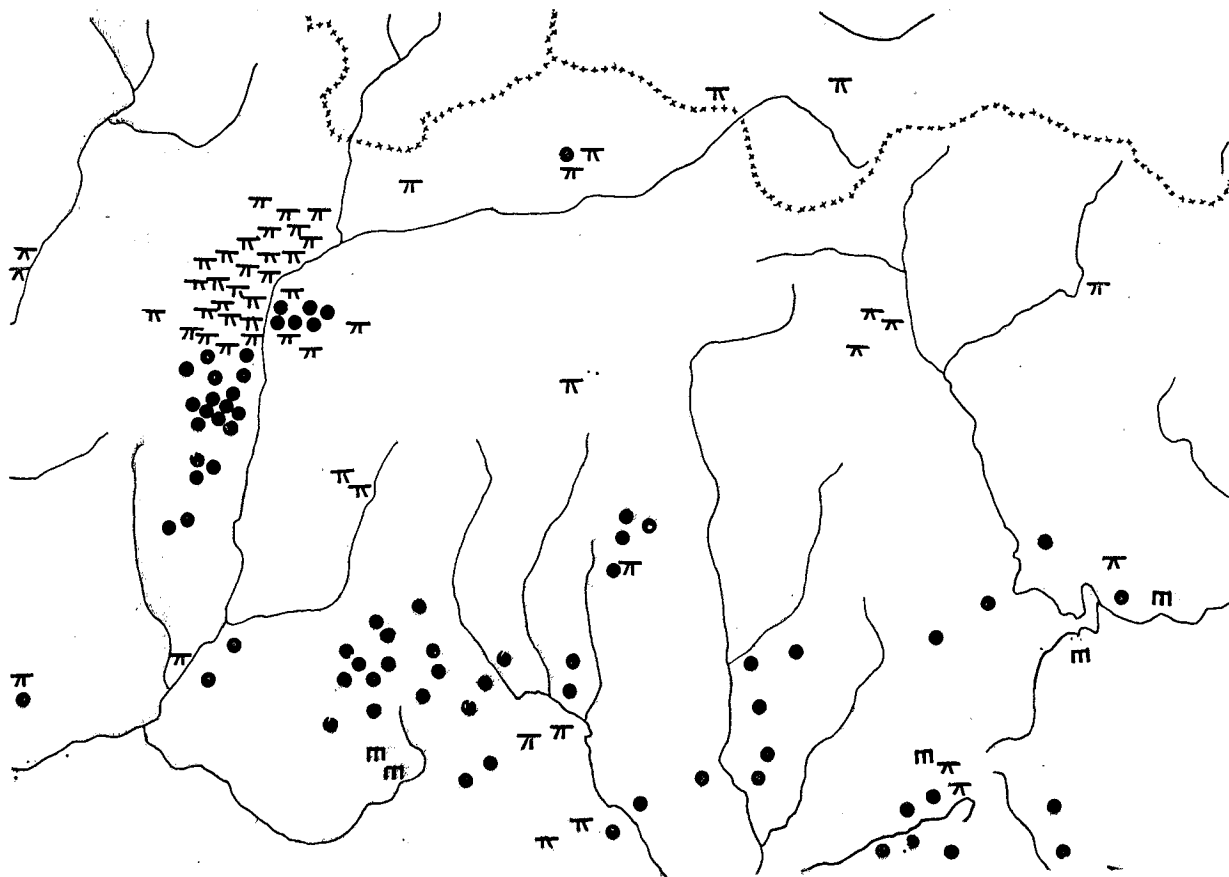
Malgrat sigui aquest tipus poc freqüent a les terres de l'interior, llurs exemplars, corresponen als més grans i monumentals de Catalunya (Puig ses Lloses de Folgueroles, amb una longitud de 9'5 m. i una amplada de 3'5 m.; i la Torre del Moro de Llanera, de 9'5 de llarg i 1'75 m. d'ample); però disten encara molt de les proporcions dels grans exem-

plars del Minervoís (Saint Eugène, Palet du Roland i Jappelousse). Això no obstant, cal remarcar que els monuments esmentats francesos i el de Llanera són els únics monuments dels Pirineus Orientals que presenten una «dalle-hublot» en llur corredor.

El segon grup tipològic de sepulcres megalítics correspon als **dòlmens simples o cambres pirinenques**. Ens el representa un ampli conjunt de monuments, que, com el seu nom indica, cobreixen la zona pirinenca al nord de Coll de Nargó, tot i que alguns exemplars podem trobar-los en la zona pre-pirinenca dels altiplans (comarques del Solsonès, Bages i Osona).

Caracteritza aquests sepulcres (ultra presentar solament una cambra de forma quadrada d'àmplia oscil·lació de mida) la forma i sistema de la seva entrada: On aquesta es conserva genuïna, hom hi comprova que una de les quatre lloses és molt més baixa que les restants, i hi forma com una finestra, puix que aquesta disminuïda no ateny la llosa de la cobertura. En alguns casos, la llosa corresponent a l'entrada és molt petita, i o bé passà desapercebuda, o bé ha estat desplaçada o ha desaparegut (Cabana del Moro de Colomera); en d'altres però aquest rebaix està en la llosa d'entrada i també en la de capçalera, i d'aquí, que alguns sepulcres s'anomenin falsament «irilitis», amb solament remarcar-hi les lloses dels dos costats i la de cobertura (Pedra Cabana) i tenim, finalment, el cas de la Cabana del Moro del Coll de Jou, a Carmeniú, on apareix tallada a la llosa d'entrada, una porta.

Abans de parlar de les **cistes**, hem d'especificar que aquesta nomenclatura ha induït a múltiples confusionismes en la prehistòria catalana, perquè l'escola tradicional aplicà aquest nom a tots els sepulcres de petites lloses amb una total falta d'uniformitat. Per aquest motiu, hom ha d'aclarir que en veritat la terminologia de cista escau només a les

Mapa dels megàlits pirenencs.
 • Cistes.
 π Cambres pirenenques
 m Falses galeries cobertes.

sepultures que se'ns presenten generalment soterrades, tancades pels costats amb lloses i en les quals s'efectuaven les inhumacions desplaçant llur llosa de cobertura. Aquesta descripció concorda amb la terminologia acceptada pels prehistoriadors francesos en el Colloqui de Narbona, quan també fou cnyit el terme «cofre» per a les sepultures de característiques similars a les anteriors i destinades a rebre múltiples inhumacions, és a dir de ritu col·lectiu, però hom creu que aquest darrer terme pot molt bé ésser substituït pel de **cista megalítica**, la qual ja implica el ritu col·lectiu, i defugim alhora d'una nomenclatura nova i estranya a la nostra prehistòria.

Les cistes megalítiques corresponen a un 40 % dels sepulcres megalítics inventariats a Catalunya, i com diem abans agrupen la majoria dels sepulcres del pre-Pirineu. Les veiem sobreposades clarament a les mateixes zones on anteriorment ninaven les cistes neolítiques del Solsonià; per això, aquestes, les suposem ésser una conseqüència natural de l'evolució de les anteriors. Ens avalua aquesta hipòtesi, la coneixença d'una darrera fase del Solsonià, on ja clarament s'ha adoptat el ritus col·lectiu, el tipus del Vilar de Simosa; àdhuc assigna-

riem a aquestes tardanes cistes neolítiques, guiats per llur tipologia, les sepultures de Santa Coloma (Linya), Els Ots (Solsona), el sepulcre número 1 del Llord (Castellnou), Fossa del General (Clariana) i Altaracs (Brics).

En el ver desenvolupament del megalitisme en aquesta zona, a finals del Neolític, s'hi conjuguen els canvis socials i econòmics a les poblacions autòctones neolítiques, i les cistes augmenten de mida per admetre el nou ritus de la inhumació col·lectiva; és a dir, just llavors constatem que s'abandona la sepultura individual que es converteix en un veritable panteó familiar, rodejat en la majoria de casos d'un túmul que no té més finalitat que la d'accentuar millor la monumentalitat. D'entre les cistes cataloguem les següents varietats:

— Unes cistes megalítiques simples amb túmul circular o a vegades mancat d'ell.

— Unes cistes megalítiques amb llosa de cobertura treballada i polida.

— Uns grans túmuls, dintre els quals hom hi anexiona més d'una cista megalítica.

A les primeres corresponen la major part de les cistes megalítiques, les quals en la majoria dels casos s'acompanyen d'un túmul circu-

lar de 8 a 10 m. de diàmetre. Ara bé, en l'actualitat n'hi ha mancades de túmul, sigui perquè mai no n'han tingut (Coll d'En Bertran) o bé perquè ha desaparegut en el conreu dels camps. De no haver-lo tingut mai, semblaria tal vegada d'un possible element per a una datació de major antiguitat.

Les cistes amb llosa de cobertura polida, són característiques de les comarques del Solsonès i del Berguedà, on se'n coneixen prop d'una desena i totes elles foren assenyalades per mossèn SERRA VILARÓ, que les anomenava «hemidolmens», però desgraciadament estan avui dia destruïdes. L'estructura dels seus basaments era molt variada. En algun cas, com en el Collet de les Forques a l'Espunyola, la cambra estava tallada en un gran bloc de roca natural, presentant la característica essencial que llur llosa de cobertura ofereix polides les seves arestes, o bé, presenten unes inscultures com en el Roc de la Mare de Déu al Miracle o l'anomenada estela de Llanera.

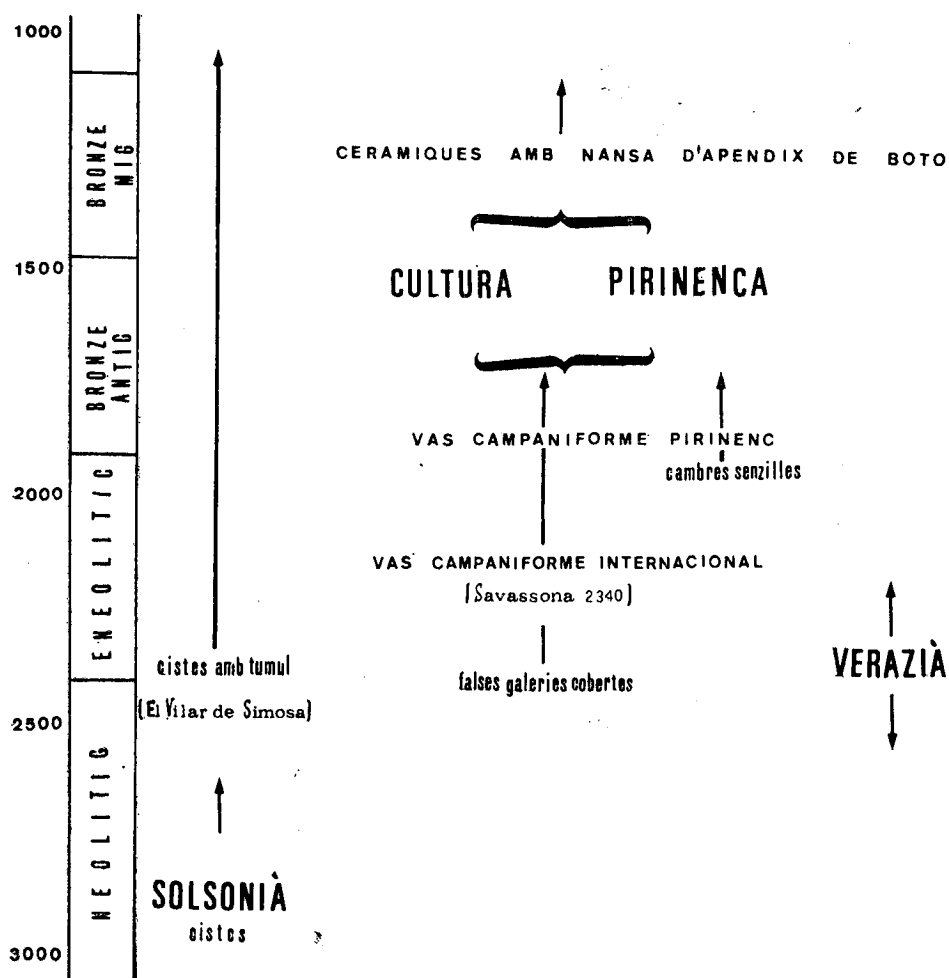
Finalment dintre del tercer grup, hi ha els grans túmuls encabidors de més d'una cista en el seu interior. L'exemple més conegut és el del Coll de Creus (Cortiuda-Peramola): un túmul de forma el·líptica de 14 m. d'eix major i 10 m. en l'eix petit.

Dintre la tipologia dels megalits d'aquestes comarques, hom hi remarcarà la inexistència de dos tipus, cronològicament els més antics: els **sepulcres de corredor amb cambra poligonal** i els de **cambra quadrangular amb avantcambra i corredor**. Hi manquen doncs els megalits de tipus netament llenguadocià. Aquesta radical carència d'exemplars d'aquests tipus, els quals, per altra banda, són nombrosos en la zona costera (Serra de Roda, Gavarres i Maresme) ens apuntaria o confirmaria que a les terres de l'interior l'inici del megalitisme brota en una fase de cronologia posterior a la del seu desenvolupament en la costa.

B) CERÀMIQUES CAMPANIFORMES EN ELS MEGALITS

Podem subdividir la ceràmica dita campaniforme en dos grups: El grup de la que presenta decoració i el grup de la no decorada. Però éssent els decoraments més ben característics, i a la vegada els més nombrosos, ens hem decidit de referir-nos exclusivament a aquest grup. Hom divideix la ceràmica campaniforme decorada apareguda als megalits d'aquesta zona, en dues grans famílies:

— La que presenta una decoració de puntil·lat a bandes, o sigui del tipus dit «internacional».

— L'altra, que presenta una decoració incisa, formant línies geomètriques, i que la podem dir «pirinenca».

Ambdós grups, presenten diferents subdivisions, atesa llur temàtica o atès l'utilitatge emprat. Però, aquí no és el nostre propòsit d'entreficar-hi l'estudi dels grups ceràmics campaniformes, sinó d'assenyalar llur presència en els nostres sepulcres megalítics.

Entre els vasos campaniformes d'estil internacional, trobem dues variants:

— L'anomenat «internacional pur», és a dir, uns vasos decorats a bandes paral·leles horitzontals, alternant bandes verges amb d'altres replenes de puntejats oblics fets amb una rodeta o pinta, i delimitades cada una d'aquestes bandes per d'altres puntejats fets amb el mateix utensili. Uns fragments de «gobelets» d'aquests tipus els localitzem en les cistes del Serrat dels Quadrants (Muntant) i a la Lloella del Llop II (Vilanova de Meià).

— L'anomenat «internacional mixt». Els vasos de temàtica igual als descrits anteriorment, però amb la característica de lluir les bandes de limitació la impressió d'una cordeta; això ha dut a suposar que aquests deriven de la família del vasos «cordats» («all-over-cordeds»). El tipus mixt, el tenim a la vegada localitzat en les cistes del Collet de les Forques a l'Espunyola i a Coll d'En Bertran (Peramola-Cortiuda).

Són els vasos pirinencs, els tractats amb decoració incisa, generalment efectuada amb un punxó de punta arrodonida o a vegades decorats amb simples impressions. Llur temàtica és molt variada (línies horitzontals, triangles ratllats, ziga-zagues, retícules, impressions de punts alterna...). I la ceràmica presenta ja una més àmplia varietat de formes, com bols, escudelles...

El campaniforme incís, el trobem en nombrosos sepulcres megalítics d'aquesta zona, a la falsa galeria coberta de Llanera, a les cistes de Coll de Faus I (Montanissell), Torre d'En Dac (Clarà), Coins (Pinell), Colonyet (L'Espunyola), Can Conill Gros (Montmajor) i abundantment a les cambres pirinenques del Tarter de Tossal Jovell i Collet del Cataplà (Muntant), Coll d'Arnat (La Vansa), Tomba del General (Vallmanya de Pinós) i Maçaners (Sal-des).

Finalment hem d'assenyalar, que per ara és desconegut el tipus amb decoració geomètrica de puntillat en tots els sepulcres megalítics d'aquesta zona, i també en tota la resta de sepulcres de Catalunya. I, a la inversa, en les coves de la Catalunya Nova, aquest tipus és molt freqüent, i allí sembla anar ben associat amb el decorat geomètric incís.

C) PROBLEMES D'ASSOCIACIÓ I EVOLUCIÓ DEL MEGALITISME

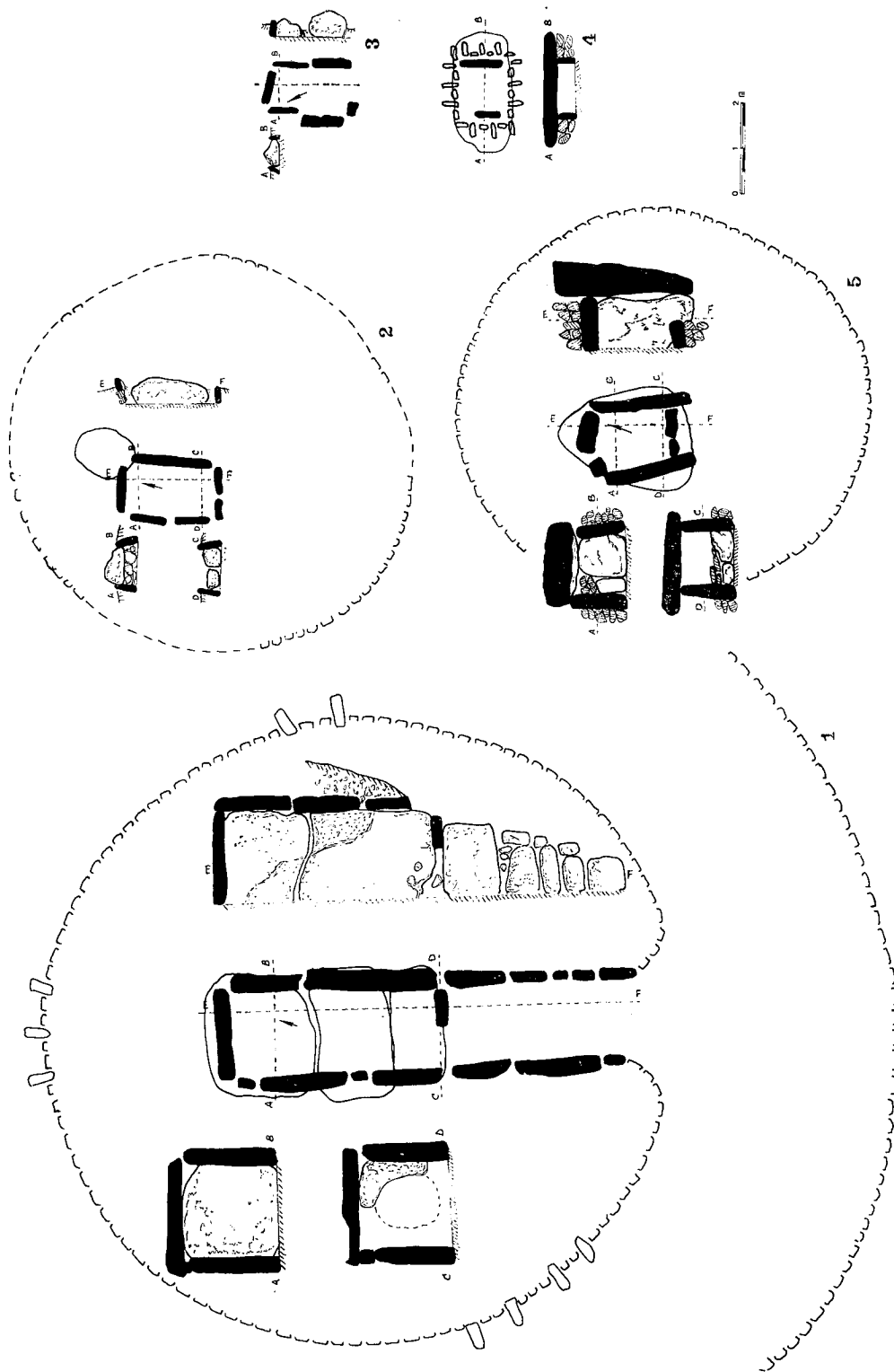
Parlarem ara d'una qüestió relativament delicada, a causa de la falta d'estratigrafies

i tenint en compte que la majoria de les dades provenen d'antigues excavacions, intentem d'ordenar-les segons les nostres experiències personals entorn al megalitisme català. Per altra part, ens manquen de moment una sèrie de datacions absolutes. A Catalunya tenim dues scles referències datadores: Una, obtinguda a la cista de Coll d'En Bertran (Cortiuda-Peramola), amb una datació de voltants del 660 a. JC., obtinguda dels ossos inhumats allí. Aquesta datació sens dubte no pot correspondre al fragment de «campaniforme internacional mixt» aparegut allà, marcant no obstant un moment molt tardà de reutilització del sepulcre per les poblacions ramaderes de la zona, i que per altre part sembla molt bé correspondre a altres datacions obtingudes en el Pirineu Vasc. L'altra datació obtinguda a Savassona, en un sepulcre qualificat erròniament de neolític, va proporcionar-nos en relació a una sageta de coure i un bocí de campaniforme cordat, la datació de 2.360 i 2.120 a. JC.

Aquesta data de l'últim quart del tercer mil·lenari, ja ens permet establir un punt de partença per al moment del vas campaniforme d'estil internacional a Catalunya, el qual concorda amb la cronologia atorgada per aquest moment concret en altres zones geogràficament més allunyades (Holanda o Andalusia).

Genèricament, doncs, sembla que podem establir una relació entre aquesta ceràmica i les cistes megalítics, ja que totes les troballes efectuades a la zona de l'interior de «campaniforme internacional», es presenten en cistes, i no —per ara— en cambres simples. El mateix fet sembla comprovar-se en altres comarques catalanes; concretament a la costa, el campaniforme internacional apareix associat a sepulcres de corredor i falses galeries cobertes, però no, tampoc, associat a dolmens simples. Hom, doncs, creu que aquests li són posteriors, i que corresponen a una última fase de la presència del fenomen megalític al Pirineu, de característiques pròpies; i que, per tant, és l'únic moment en què se'ns pot permetre parlar d'una «Cultura megalítica pirinenca».

El fenomen megalític català, és, doncs, conseqüència del desenvolupament d'uns estímuls foranis, de fases anteriors, les quals incidiren damunt d'una població neolítica dolliccèfala la qual inhumava en cistes («Solsonià») i que primer per una nova influència ideològica-religiosa, passà al ritu funerari de caràcter col·lectiu (Vilar de Simosa); més tard la població evoluciona vers un percentatge encara que molt petit vers la mesocèfalia, pot ésser per arribada de petits nous grups nord-pirinencs que ràpidament queden absorbits per l'antiga població, però que possiblement constituïren el factor d'evolució social i econòmica amb la coneixença de la metallúrgia (campaniforme internacional); una tercera etapa que correspon a la «Cultura megalítica pirinenca», basada en una economia remadera-metallúr-

Plantes dels diferents tipus de megàlits pirenenics.

gica perdurará a tot el llarg de l'Eneolític i de l'Edat del Bronze Antic (campaniforme pirenic) i del Bronze Mig (Cultura de Polada), els materials del qual són els més tardans i els característics dels aixovars de les cambres simples.

Tot això que hom ha esmentat aquí, valgui com una hipòtesi de treball, no com una opinió

definitiva; ja que caldrà treballar fins a veure-ho afirmat en una colla de datacions absolutes, que pel moment ens manquen, en la coneixença dels habitants, en estratigrafies i sobretot caldrà establir la relació dels diferents grups culturals que precediren a la «Cultura pirenenica» si és que aquesta en realitat ha existit.

BIBLIOGRAFIA

- JEAN ARNAL: «Les dolmes du département de l'Hérault», en *Préhistoire*, t. XV, Paris, 1963.
- COLLOQUE DE NARBONNE: «Les civilisations néolithiques du Midi de la France», Carcassonne, 1970.
- MIQUEL CURA et alii, «Los sepulcros megalíticos de Cortiuda (Peramola, Alt Urgell)», a *Pirineos* 102, Jaca, 1971.
- MIQUEL CURA I ANNA M.ª FERRAN: «Sepulcros Megalíticos de la Vall de Cabó (Alt Urgell)». *Corpus Sepulcros Megalíticos*, España 7. Universidad de Barcelona, 1971.
- MIQUEL CURA: «Relaciones entre el mundo megalítico corso y el círculo funerario de "Son Bauló de Dalt" (Mallorca)», en el VI Symposium de Prehistoria. Palma de Mallorca, 1972 (Barcelona, 1974).
- MIQUEL CURA: «Consideraciones sobre los enterramientos en cistas neolíticas y su evolución posterior en Catalunya», en el XIII Congreso Arqueológico Nacional, Huelva, 1973; Zaragoza, 1975.
- LUIS ANTONIO GUERRERO: «El índice cefálico en la Prehistoria de la Cataluña Central», en el XIII Congreso Arqueológico Nacional, Huelva, 1973; Zaragoza, 1975.
- JEAN GUILAINE: «Typologie mégalithique: le mythe des allées couvertes meridionales», en *Bull. de la Soc. d'Etudes Scientifiques de l'Aude*, t. LXVI, 1963.
- JEAN GUILAINE: «La Civilisation du vase campaniforme dans les Pyrénées Françaises», Carcassonne, 1967.
- JEAN GUILAINE: «La necropole mégalithique de la Clape (Laroque-de-Fa, Aude)», Carcassonne, 1972.
- JEAN GUILAINE: «L'Age du Bronze en Languedoc Occidental, Roussillon, Ariège», *Mémoires de la Société Préhistorique Française*, 9, Paris, 1972.
- JUAN MALUQUER DE MOTES: «Notas sobre la cultura pirenaica catalana», en *Pirineos* 7, Zaragoza, 1948.
- JUAN MALUQUER DE MOTES: «Arquitectura megalítica pirenaica», Coloquio sobre Arquitectura megalítica y ciclópea Catalano-Balear, Barcelona, 1965.
- ANA MARIA MUÑOZ: «Primera fecha de C14 para un sepulcro de fosa catalán», en *Pyrenae*, 1, Barcelona, 1965.
- LUIS PERICOT: «Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica», Barcelona, 1950.
- JOAN SERRA VILARO: «El vas campaniforme a Catalunya i les seves coves sepulcrales neolítiques», Solsona, 1923.
- JOAN SERRA VILARO: «Civilització megalítica a Catalunya. Contribució al seu estudi», Solsona, 1927.

DISCUSSIO

MARTIN: Respecto a la falsa galería cubierta de Llanera —ateniéndonos a la terminología del Dr. Guilaine— nos parece interesante remarcar la presencia de un fragmento con pastillas repujadas entre sus restos materiales. Esta decoración cerámica, presente en diversos yacimientos catalanes, la hallamos bien localizada estratigráficamente bajo una capa con campaniforme pirenaico en la cueva de **Toralla** (Toralla, Lérida). De ella sabemos que fue utilizada por diferentes grupos calcolíticos en el sur de Francia (Fontbousse, Rodeciense, Veraciense...) y en nuestra Cataluña (Veraciense y otros grupos no bien individualizados todavía). También nos parece recordar su presencia en algunos de estos sepulcros del vecino país francés.

ESTEVA: La classificació de l'amic Cura —sepulcre de corredor, galeria coberta (que ell anomena «falsa galeria coberta»), dolmen simple i cista— és igual a la que he vingut acceptant fins ara en els meus treballs.

Cap objecció no he de formular als dos primers tipus, que considero bastant clars.

Ara bé, els dòlmens simples o de cambra simple, havien estat sempre així o formaven part originàriament de sepulcres més complexos que, amb el temps, perderen el passadís? Això solament ho sabrem si en estudiar aquests sepulcres fem excavacions exhaustives davant l'entrada, a la recerca de possibles restes d'assentament del corredor; cosa que, en general, no s'ha fet encara.

Quant a les cistes, cal fer una distinció

prèvia, ja coneguda de temps: a) cistes neolítiques, anomenades també cistes no megalítiques, construïdes en un bon tou de terra, segons encertada expressió de Mn. Serra Vilaló, i b) megalítiques fetes sobre la roca o dintre d'una cavitat oberta en la roca.

Ara bé, sembla que estem d'acord a considerar com a cistes megalítiques solament aquells sepulcres megalítics que foren construïts amb pedres de mides modestes. Dòlmens com la **Llosa de la Jassa d'en Torrent** (L'Estrada, Agullana) i el del **Mas Quera Fumat** (Campmany), Girona, per exemple, amb cobertes que amiden aproximadament tres per dos metres, no crec que puguin incloure's ja en el grup de les cistes, com ha succeït fins fa poc.

També considero interessant una tercera classificació dels megàlits, classificació que no he vist proposada per ningú: a) Dòlmens construïts dintre d'una trinxera oberta a la roca, de manera que les parets queden totalment amagades; aleshores el túmul és innecessari o quasi inexistent car des de l'exterior solament es veu la part superior de la coberta que es confon fàcilment amb el rocam natural del voltant. b) Dòlmens amb la meitat de les parets dintre la trinxera i l'altra meitat sobresortint del nivell del sòl; aquest cas exigeix un petit túmul per a tapar el sepulcre. c) Dòlmens amb les parets que reposen sobre la roca natural, a la qual s'ha fet un petit rec o diferents clots d'assentament; on, com que les lloses estan totalment a l'exterior, el túmul ha d'ésser considerable.